

Відгук офіційного опонента
на дисертаційне дослідження
ЗАХЕДІ ШАХАБА
**“ЕВОЛЮЦІЯ АРХІТЕКТУРИ МЕЧЕТЕЙ ІРАНУ
(VII- XVIII ст.)”**

за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам’яток
архітектури

Тема дисертації Захеді Шахаба є актуальним, про що повідомляється у вступі та згадує в розділах роботи. Зокрема, автор зазначає, що на території Ірану зосереджена велика культурна спадщина ісламської архітектури, охорона і збереження якої та нове будівництво здійснюється згідно державної законодавчої політики – відповідно Правилам про організацію, удосконалення і розвиток мечетей в країні (Постанова Кабінету Міністрів Ісламської республіки Іран № 22/4/1376 від 31 березня 1996 року). Стаття 3 цієї Постанови наказує Міністерству житлового будівництва і міського розвитку і Міністерству внутрішніх справ у відповідності до урбанізації міст передбачити приміщення для мечетей, місто чи Міністерство внутрішніх справ мають виділити під мечеті вільні ділянки землі. Стаття 5 висвітлює необхідність організації мечетей в університетах, містах, промислових, сільськогосподарських та промислових комплексах. Стаття 8 присвячена збереженню культурної спадщини країни, збереженню і відновленню мечетей-об’єктів культурної спадщини. Зазначено, що в нових мечетях повинні дотримуватись правила будівництва Ірану. Збереження ісламської архітектурної спадщини Ірану і нове будівництво мечетей регламентоване Наказом Вищої ради з містобудування і архітектури Ірану № 30676/з10/300 від 22.09.2008 року та Наказом № 5361 від 20.01.2009 року, де сформульовані критерії розміщення і планування мечетей.

Отже, це свідчить про те, що дисертація Захеді Шахаба відповідає державній політиці Ісламської республіки Іран.

Водночас ця тема є актуальною і для країн поза межами Ірану, оскільки, наприклад, сьогодні ми спостерігаємо майже повну відсутність наукових видань, присвячених ісламській архітектурній спадщині на території Ірану. Це особливо важливо в умовах глобалізації світу і необхідності постійного

оновлення джерельною базою. З іншого боку, захист цієї теми саме в Україні сприятиме повноцінному долученню української науки до загальносвітової системи досліджень, присвячених ісламській спадщині різних країн світу.

Про те, що дисертант глибоко обізнаний в своїй темі, свідчить те, що результати дисертації були опубліковані в 16 наукових працях: фахових наукових виданнях України – 9 статей одноосібних; зарубіжних виданнях – 1 стаття у міжнародному журналі, що входить до наукометричної бази РИНЦ, 6 тез наукових доповідей, результати досліджень дисертаційної роботи доповідались і отримали загальне схвалення на 10 наукових конференціях, з них 7 – міжнародні, 3 – загальноукраїнські.

Насамперед слід відзначити широту охопту теми: автор ретельно аналізує різні аспекти розгалуженої джерельної бази, не тільки іранської, але й європейської, американської, російської, інших країн.

У **вступі** розкриті і обґрунтовані актуальність теми, ступінь дослідження проблеми, визначено ціль, задачі, обрано методи дослідження, сформульована наукова новизна дисертації та її практичне значення, приведені результати впровадження і інформація про апробації результатів дослідження.

У першому розділі **“Історичні передумови будівництва мечетей в Ірані”** проаналізовано ступінь досліджуваності мечетей Ірану вченими різних країн, зроблено огляд літератури і виявлено малодосліджені і недосліджені аспекти, виявлено взаємозв’язок історичних періодів розвитку Ірану і архітектурних періодів будівництва мечетей, приведена характеристика виокремлених автором трьох основних архітектурних періодів будівництва мечетей.

Автор починає огляд джерел зі старовинних аутентичних історичних джерел – це священні тексти і легенди Авести, тексти Корану, свідчення середньовічних істориків, релігійних діячів і мандрівників, літературні тексти, етимологічні значення священних термінів, таким чином він продемонстрував нерозривність процесу еволюції ісламської архітектурної школи Ірану і її зв’язок з до ісламською архітектурою Ахеменідської і Сасанідської Персії.

Всебічний канонічний і історичний аналіз дозволив автору визначити архітектурну періодизацію мечетей, яка в такому вигляді представлена вперше:

1 період – VII – VIII ст. н.е. – ранній період: поширення ісламу на території Ірану. У цей час зберігається тісний спадкоємний зв'язок з доісламськими архітектурно-будівельними традиціями Ірану – від конструктивних схем до декору і орнаменту. Разом з цим, спостерігається проникнення традицій з території країн Арабського Сходу. Будівництво мечетей є обмеженим, характерно домінування конструкції над декором, монохромність;

2 період – IX – XV ст. н.е. – середній період: розвиток іранської ісламської архітектури за правителів-чужоземців. Будівництво мечетей є обмеженим. Разом із спадкоємністю з архітектурою арабського типу і доісламського Ірану спостерігаються спроби створення новаторських типів конструкцій, більше уваги до декору;

3 період – XVI – поч. XVIII ст. – високий період: розквіт ісламу і будівництва мечетей в Ірані. Спостерігається ускладнення планувальної структури мечетей, чітке розмежування типів культових будівель – на невеличкі сільські мечеті без жертovníка, міські мечеті і соборні мечеті “джаме”. У цей час в Ірані було зведено вдвічі більше мечетей, ніж у другому, і в півтора рази більше, ніж в першому періоді.

До важливих результатів цього розділу, отриманих особисто автором, слід віднести такі:

1) Виявлено основні історичні центри будівництва мечетей Ірану: впродовж усіх періодів ними являлися міста Ісфаган і Шираз, через які проходив Великий шовковий шлях.

2) В іранській архітектурі виділяються шість основних стилів, які мають місце в будівлях різного функціонального призначення, в тому числі і в мечетях: стиль парсі, стиль парті, хорасанський стиль, стиль ісфаган, стиль разі, стиль азарі. Нам вдалося встановити, що за географією свого поширення стилі парсі і парті поширені на заході і в центрі Ірану, хорасанський стиль – на сході, стиль ісфаган – у центрі, стиль разі – між центром і північчю Ірану, стиль азарі – на північному-заході Ірану. На наш погляд, за періодизацією ці стилі розміщуються наступним чином: у 1-му періоді – стилі парсі і парті, які

спадково пов'язані з зороастризмом, у 2-му періоді – хорасанський стиль, стиль азарі і фрагментарно – ісфаганський стиль, у 3-му періоді – хорасанський стиль, ісфаганський стиль і стиль разі. Деякі стилі отримали назву від назви міста-центра поширення стилю (ісфаганський, хорасанський стилі) або від назви народності (наприклад, стиль азарі).

Другий розділ спадкоємно пов'язаний з першим. У другому розділі **“Методика дослідження і вплив зовнішніх чинників на архітектуру мечетей в Ірані”** описується обрана методика дослідження, розглянуто вплив історичних передумов і природно-кліматичних умов на концентрацію і конструктивно-образне рішення мечетей в межах країни, законодавчу політику в галузі охорони ісламської архітектури в Ірані.

У якості основних в даній роботі застосовуються метод порівняльного аналізу мечетей та їх окремих елементів, графо-аналітичний метод і метод системно-структурного аналізу. Системний аналіз спрямований в даному випадку на визначення особливостей розвитку архітектури мечетей Ірану в межах країни, окремих регіонів і конкретних періодів, структурний аналіз дозволяє здійснювати відбір визначальних ознак архітектури мечетей Ірану на основі розгляду всіх складових – від збільшених до дрібних, від рівня комплексу в структурі міської забудови до рівня окремого елемента або деталі.

У третьому розділі, який називається **“Основні планувальні, композиційні, конструктивні та декоративні особливості мечетей Ірану”**, розглянуто основні характеристики композиційних і планувальних схем мечетей Ірану, еволюцію характерних конструкцій, будівельних матеріалів і форм елементів мечетей Ірану, декору і кольорової гами.

Автор підкреслює особливу роль східних територій Ірану в поширенні ісламу, хоча східні території провінції Хорасан сформували простіші і скромніші типи мечетей, і виняткову роль півночі і центру в збереженні традицій давнього палацового будівництва, зороастрийської архітектури і їх органічної трансформації в мусульманських мечетях. Попри різноманіття типів композиційно-планувальних схем іранських мечетей всіх трьох періодів, базовим є тип композиції плану з центральною віссю, яка проходить через

головний вхід і модифікований однокупольний павільйон “чартак”, з чотирма розташованими один навпроти іншого і симетрично відносно головної осі “айванами” і двоярусними аркадами з боків. У цьому типі спостерігається безпосередня спадкоємність з композицією зороастрийського павільйону “чартак” епохи Сасанідів.

В дисертації зазначається, що у плануваннях іранських мечетей можна вловити й інші риси успадковані від доісламської архітектури: гіпотетично з класичними персидськими доісламськими палацовими багатоколонними залами-ападанами з внутрішніми подвір'ями.

Важливим результатом цього розділу є наступне авторське твердження:

На базі проведеного порівняльного аналізу було виявлено і сформульовано відмітні ознаки регіональної своєрідності планувальної структури мечетей, загальні для Ірану і деяких сусідніх країн:

а) у ранніх ісламських колонних мечетях – поєднання канонічного прообразу колонного молитовного двору пророка Мухаммада в Медині і водночас багатоколонних палацових ападан Персії; на їх базі виникають багатоколонні мечеті з одноманітним метричним рядом і внутрішнім подвір'ям;

б) у ранніх ісламських мечетях павільйонного типу – органічне включення в структуру мечетей трансформованого зороастрийського (сасанідського) павільйону “чартак”, який прилаштований під функціональні вимоги мусульманської культової будівлі;

в) у пізніших мечетях другого і третього періодів – органічне поєднання в плануванні багатоколонних залів і модифікованого “чартака”;

г) ускладнення планування мечетей хронологічно під час переходу від першого до другого і третього періодів шляхом відступу від простих планів до складних багатофункціональних планів неправильної геометричної форми, що пояснюється різночасовістю різних частин плану однієї й тієї самої мечеті.

Новаторством відзначаються загальні висновки до роботи, серед яких хочеться особливо виділити два, які є надзвичайно важливими не лише для розвитку науково-теоретичної бази мечетей Ірану, а й для нового будівництва мечетей в національних формах, а саме:

1. На основі аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на формування ісламської архітектури Ірану розроблено модель еволюції і архітектури мечетей Ірану. Такими факторами впливу були територіальні зміни, стійкість зороастризму, розквіт міст, розповсюдження ісламу і панування ісламських династій. Територіальні зміни приводили до змішування культурних традицій, стійкість зороастризму – до спадкоємності з доісламськими традиціями.

2. Виявлено різноманіття типів композиційно-планувальних схем іранських мечетей впродовж усіх трьох періодів і найпоширенішого типу плану з центральною віссю, модифікований купольний “чартак” в структурі мечеті, який проходить через головний вхід і, з чотирма розташованими один навпроти іншого і симетрично відносно головної осі “айванами” і двоярусними аркадами з боків. У ранньому періоді переважають багатоколонні мечеті з одноманітним метричним рядом і внутрішнім подвір’ям і мечеті павільйонного типу з включенням павільйону “чартака”. Для другого і третього архітектурних періодів характерні складні багатофункціональні плани неправильної геометричної форми з поєднанням у плануванні багатоколонних залів і модифікованого “чартака”.

Дисертація справляє хороше враження завершеного наукового дослідження, виконаного на високому рівні, що відчувається і в структурі роботи, і в мові викладення інформації, де автор толерантно посилається на попередників, і підкреслено специфікою ілюстративного ряду з поєднанням ручної і комп’ютерної графіки. Такий широкий охват інформації дозволив автору представити процес еволюції мечетей Ірану як комплексне багатоаспектне явище, і на основі цього виявити і проілюструвати прикладами взаємовпливи між персидською школою та іншими школами ісламського світу, простежити складний багатоелементний процес формування іранської мусульманської школи на трьох основних періодах.

Робота справляє позитивне враження, але є деякі зауваження та побажання, які автор може використати в подальшій науковій діяльності.

1. В подальшому рекомендовано розширити перелік досліджуваних мечетей маловідомими історичними об'єктами в малих і середніх містах, атрибутувати їх, доповнити дослідження історичними відомостями про їх будівництво, власними натурними обстеженнями з виявленням будівельних матеріалів і технічного стану історичних мечетей, що має стати науковим підґрунтям для подальших пам'яткоохоронних і реставраційних робіт.

2. Слід поглибити аналіз містобудівного аспекту розташування мечетей структурі населених пунктів з розробкою охоронних зон і урахуванням сучасних містобудівних змін.

3. Запропоновано доповнити дослідження ілюстративним рядом, який виявляє внутрішній простір мечетей – як відомих, так і маловідомих.

Водночас, враховуючи багатоаспектність і широту теми дослідження, ці зауваження не впливають на високий рівень роботи.

За кваліфікаційним рівнем дисертаційна робота Захеді Шахаба “Еволюція архітектури мечетей Ірану (VII-XVIII ст.)” відповідає паспорту спеціальності 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури, являє собою самостійне авторське дослідження, причому очевидною є актуальність і цінність дослідження. Вважаю, що автор – Захеді Шахаб заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата архітектури.

кандидат архітектури, доцент
кафедри дизайну інтер'єру
Навчально-наукового інституту аеропортів
Національного авіаційного університету
Гнатюк Лілія Романівна

Гнатюк Л.Р.
свідчую
Вчений секретар
Національного авіаційного університету
Л.Р. Гнатюк